

*До спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28*

*у Харківському національному університеті*

*імені В.Н. Каразіна*

## **ВІДГУК**

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Сліпченка Святослава Олександровича на дисертаційне дослідження Свєрдліченко Валентини Павлівни: «Здійснення і захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право**

**Актуальність дисертаційного дослідження Свєрдліченко Валентини Павлівни** зумовлена тим, що на сьогодні найважливішою задачею будь-якої демократичної правової держави є забезпечення належного рівня захисту прав і свобод людини та громадянина. Справедливе, ефективне та реальне відновлення порушених прав, а також створення механізмів їх безперешкодного здійснення, повинно бути пріоритетним напрямком розвитку будь-якої держави.

Очевидно, що права на честь, гідність та ділову репутацію займають центральне місце серед прав та свобод людини у демократичному суспільстві. Про це свідчать положення міжнародних договорів та норми Конституції України, в яких проголошено людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Разом із тим, для сучасного світу характерним є виникнення різноманітних екстремальних ситуацій, загострення воєнних, політичних, соціальних та інших конфліктів, під час яких зазвичай обмежуються та порушуються суб'єктивні цивільні права людини, у тому числі й особисті немайнові права. Серед останніх можна

виділити такі, як право на життя, право на здоров'я, право на особисту недоторканність, право на свободу пересування, честь, гідність та ділову репутацію тощо.

Саме факт надзвичайного або воєнного стану зумовлює специфіку здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах особливих правових режимів. І не зважаючи на те, що у науці цивільного права міститься чимала кількість досліджень, присвячених цим правам, науковий пошук під таким кутом зору актуальність не втратив. Військовий конфлікт на сході України та ситуація у Криму лише посилює вказану необхідність, адже вітчизняне законодавство у деяких випадках не в змозі правильно кваліфікувати та врегулювати події, які мають місце на даних територіях.

Вказане вище дає підстави для висновку, про актуальність дисертаційного дослідження В. П. Свердліченко «Здійснення і захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» як із теоретичної точки зору, так і з боку практичного значення, а результати цього дослідження можуть бути цінними як для цивілістичної науки, так і для практики застосування чинного законодавства України.

Варто також зазначити, що тема даної дисертаційної роботи органічно відповідає сучасним тенденціям розвитку права в аспекті інтеграційних процесів в Україні і Європейському Союзі та Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2011–2015 роки, які затверджені постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. № 14–10 (зі змінами, внесеними постановою загальних зборів № 4–12 від 5 березня 2012 р.).

За предметом дослідження обрана тема цілком відповідає проблематиці дисертаційних досліджень зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Метою дисертаційної роботи стало визначення загальнотеоретичних засад здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану та розробка пропозицій щодо практичного



врегулювання відносин у вказаній сфері. Аналіз дослідження надає підстави стверджувати, що мета, яку поставила перед собою дисертантка, загалом була досягнута.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.** Дисертаційне дослідження являє собою ґрунтовний аналіз теоретичних і практичних проблем, що дозволило сформулювати теоретичні положення для визначення загальнотеоретичних засад здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану та розробку пропозицій щодо практичного врегулювання відносин у вказаній сфері.

Робота базується на системному аналізі, характеризується достатнім рівнем наукових узагальнень, що певною мірою обумовлено й обсягом дослідницької бази. Автором опрацьовано значну кількість юридичної та спеціальної літератури (218 джерел), що є достатнім для досягнення поставлених завдань. Ґрунтовність та всебічність проведеного дослідження пояснюється також аналізом великої кількості нормативно-правових актів як вітчизняних, так і міжнародних, використанням судової практики, рішень Суду Європейського Союзу, а також практичних випадків порушення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Об'єкт і предмет дослідження сформульовано відповідно до вимог, а отримані висновки підтверджують доцільність обраних методів наукового пошуку. Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. У першому розділі «Загальна характеристика здійснення особистих немайнових прав під час встановлення особливих правових режимів у державі» проаналізовано категорії «честь», «гідність», «ділова репутація» на основі теоретичних напрацювань та нормативно-правових актів, а також досліджено особливості правової природи права на честь та гідність. Поряд із цим досліджено

гарантії здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію, а також поняття «надзвичайний стан», «воєнний стан», їх порівняно та співвіднесено з суміжними категоріями. У другому розділі «Способи та межі здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» проаналізовано способи та межі здійснення зазначених прав, а також виявлено особливості встановлення меж та визначення способів здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. У третьому розділі «Захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» проаналізовано систему способів захисту суб'єктивних цивільних прав у контексті захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану, встановлено підставу для застосування заходів захисту зазначеного права та досліджено можливість застосування юрисдикційної та неюрисдикційної форм захисту права на честь, гідність та ділову репутацію за даних умов.

Окреслений підхід до визначення структури і змісту дослідження є логічним та послідовним, що дозволило всебічно висвітлити значене коло актуальних проблем. Дослідження містить низку наукових положень, які мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість.

**Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором.** Основні положення дисертації В. П. Сverdліченко знайшли своє відображення в 11 наукових працях, з яких 4 статті, що опубліковані у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні, а також у тезах 6 доповідей на науково-практичних конференціях. Зміст автореферату повністю відображає зміст тексту дисертації. Опубліковані наукові праці відповідають тематиці дослідження.

**Практична та теоретична значущість отриманих результатів дисертаційного дослідження.** Запропоноване дисертаційне дослідження Валентини Павлівни без сумніву є одним із перших у юридичній науці України працею, що присвячена проблематиці здійснення і захисту права на



честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. Необхідно зауважити, що вказана робота також не містить аналогів у зарубіжній літературі. А тому, науковою новизною відзначається передусім саме дисертаційне дослідження, оскільки, до сьогодні право на честь, гідність та ділову репутацію не розглядалося у контексті його здійснення і захисту в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Варто погодитися із висновком, що в умовах надзвичайного або воєнного стану порушення права на честь, гідність та ділову репутацію однієї особи автоматично тягне за собою порушення права на честь, гідність та ділову репутацію третіх осіб, оскільки за умов надзвичайних правових режимів цивільні особи асоціюються з державою як її громадяни (с. 3 автореферату).

Стверджується, що розуміння гідності пов'язано з: найвищою цінністю та значущістю особи; рівністю особи у правах та свободах, а також їх непорушністю; заборонаю катувань або будь-якого нелюдського чи іншого поводження або покарання; сприятливими умовами життя та окремими правами особи (право на недоторканність, право на життя, право на сімейне життя тощо). Категорія «честь» вживається у чинному законодавстві та у міжнародних актах у контексті права на особисте та сімейне життя разом із категорією «гідність». Міжнародні акти не містять поняття «ділова репутація», але оперують терміном «репутація», яка розглядається як право на особисте і сімейне життя та право на свободу вираження поглядів.

Схвально слід оцінити й висновок про те, що надзвичайний або воєнний стан є об'єктивною умовою, яка може вплинути на вибір способу здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію (с. 3 автореферату та с. 136 дисертації). Також логічним видається той факт, що суб'єктивні умови у вигляді негативних почуттів та емоцій, що викликані введенням надзвичайних режимів також впливають на нього або взагалі виключають його. Так, страх та небезпека здатні вплинути на можливість особи-носія права поставити вимогу не порушувати її право щодо особи-порушника через те, що

особа-носій не має впевненості у наслідках висунення такої вимоги та побоювання за своє життя і здоров'я (с. 136 дисертації).

Цікавим є підхід автора у тому, що специфіка надзвичайних правових режимів щодо меж здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію полягає у необхідності врахування особою при визначенні моделі власної поведінки імперативних норм, встановлення яких викликане введенням зазначених режимів. Через це цілком логічним видається визначення меж здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану, під яким пропонується розуміти рамки імперативного характеру, встановлені законодавцем під час введення надзвичайних правових режимів, з урахуванням яких особа-носій здійснює вибір способу реалізації можливостей, закладених у змісті цього права (с. 4 автореферату, с. 130-131 дисертації).

Заслуговує на увагу висновок про те, що специфіка обсягу права на честь, гідність та ділову репутацію проявляється через неможливість вступу у конфлікт зазначеного права однієї особи з таким самим правом іншої особи. Межі здійснення права на ділову репутацію особи-носія можуть бути розширені через те, що ділова репутація здатна виступати предметом договорів (наприклад, передбаченого Цивільним кодексом України договору комерційної концесії) (с. 13 автореферату). Право на честь, гідність та ділову репутацію однієї особи може співіснувати з правом на честь, гідність та ділову репутацію інших осіб, при цьому не виникає конфлікту прав та їх «накладання» один на одного (с. 132 дисертації).

На підтримку заслуговує висновок про те, що переважно в умовах надзвичайного або воєнного стану для захисту права на честь, гідність та ділову репутацію застосовується така неюрисдикційна форма захисту як самозахист. Це пов'язано з тим, що найчастіше за умов введення надзвичайних правових режимів судова система не може повноцінно функціонувати (або функціонувати взагалі), а тому уповноважена особа позбавлена можливості звернення до суду за захистом свого порушеного



права на честь, гідність та ділову репутацію через низку об'єктивних обставин (знищення будівлі суду внаслідок бомбардування, обстрілу, пожежі та ін.). На практиці звернення особи до суду за захистом свого порушеного права в умовах надзвичайних правових режимів є малоефективним, тому захистити порушене право на честь, гідність та ділову репутацію в зазначених обставинах уповноважена особа може через дії превентивного та активно-оборонного характеру (с. 13-14 автореферату, с. 173-175 дисертації).

Відзначаючи загалом високий рівень дисертаційного дослідження, необхідно вказати на наявність певних дискусійних положень, які потребують додаткової аргументації або уточнення.

1. У пункті другому наукової новизни зазначається, що особливість правової природи права на честь і гідність, єдиним об'єктом якого виступають честь і гідність та яке є «наскрізним» правом, що пронизує інші особисті немайнові права особи, такі як право на життя, право на здоров'я, право на недоторканність, право на особисте та сімейне життя тощо, має тісний зв'язок зі згаданими правами та здатне заміщати собою відсутність окремих прав у правових системах світу (с. 3 автореферату, с. 58, 94 дисертації). Тобто вказується, що право на честь та гідність є «наскрізним» правом.

У зв'язку з цим, видається необхідним з'ясування більш чіткої позиції Валентини Павлівни з цього питання. Зокрема:

а) що собою представляє «наскрізне» право?

б) яким чином права на честь і гідність пронизують інші особисті немайнові права особи, такі як право на життя, право на здоров'я, право на недоторканність, право на особисте та сімейне життя тощо?

в) у чому проявляється та як визначається «тісний зв'язок зі згаданими правами? Як права на честь і гідність здатні заміщати собою відсутність окремих інших прав у правових системах світу?

2. У тесті дисертації окрім понять «надзвичайний стан» та «воєнний стан» використано такі поняття як «надзвичайні правові режими» та «особливі правові режими» (с. 66, 68, 116 дисертації тощо).

У зв'язку з цим, хотілося б з'ясувати, яким чином співвідносяться ці поняття між собою.

3. У пункті 5 новизни розділу «уперше» (с. 4 автореферату, с. 21 дисертації) зазначено, що «підставою для застосування заходів захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є факт або сукупність фактів порушення зазначеного права, таких як: 1) поширення недостовірної інформації щодо особи; 2) здійснення щодо особи відверто зневажливих вчинків, які можуть мати характер конклюдентних дій (підштовхування зброєю та ін.); 3) чинення на особу фізичного та психічного впливу».

Погоджуючись із наведеним положенням хотілося б зазначити, що зі змісту вказаного пункту не зовсім зрозуміло у чому саме полягає його новизна.

4. У підрозділі 2.2 дисертації проводиться досить детальне дослідження меж здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. При цьому, хотілося б отримати додаткові пояснення про відмінність цих меж в умовах надзвичайного або воєнного стану та за його відсутності. Чи є між ними відмінності та у чому вони полягають?

5. У підрозділі 3.1 дисертації Валентина Павлівна оперує такими термінами, як «заходи», «засоби», «способи», «порядок» захисту прав на честь, гідність та ділову репутацію. Разом з тим, виникає додаткова необхідність з'ясування позиції автора щодо співвідношення цих понять.

Завершуючи огляд критичних зауважень зазначимо, що вони вказують на рівень дискусійності окремих положень та обумовлені тим, що дисертація В. П. Свердліченко присвячена одній із складних тем в науці цивільного



права. Разом із тим, ці зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Викладене надає підстави для висновку, що дисертаційне дослідження Свєрдліченко Валентини Павлівни «Здійснення і захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» відповідає вимогам, які висуваються до написання кандидатських дисертацій, встановленим Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 року № 567, а його авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

професор кафедри цивільно-правових  
дисциплін Харківського національного університету  
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,  
професор

С.О. Сліпченко



ХАРКІВСЬКИЙ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ  
ВНУТРІШНІХ СПРАВ  
МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ  
Відділення документального  
забезпечення ВРСДЗ ХНУВС  
№ 0085710  
" " 20 р.